

ДІЯЛЬНІСТЬ О.Г. ТРОЙНИЦЬКОГО НА СЛУЖБІ У МІНІСТЕРСТВІ ВНУТРІШНІХ СПРАВ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Серед яскравих, але маловідомих особистостей в історії Російської імперії другої половини ХІХ ст. знаходиться ім'я вченого та державного діяча Олександра Григоровича Тройницького (1807–1871 рр.). Вивчення його життя та діяльності, наукової та публіцистичної спадщини дає змогу, з одного боку, конкретизувати історичний процес в особистісному аспекті, а з іншого – показати особистість у контексті історичних подій. Зазначена проблема не знайшла свого висвітлення в історіографії, тому мета даної статті полягає у дослідженні діяльності О.Г. Тройницького на службі у Міністерстві внутрішніх справ (МВС) Російської імперії.

Становлення особистості О.Г. Тройницького відбувалося під впливом сімейного виховання та навчання у провідному освітньому закладі півдня Російської імперії – Рішельєвському ліцеї. Початок службової кар'єри О.Г. Тройницького в Одесі теж пов'язаний з ліцеєм, де у кінці 20-х рр. ХІХ ст. він почав викладати фізико-математичні науки [1, арк. 4]. У період служби у відомстві Міністерства народної освіти, О.Г. Тройницький взяв активну участь у розробці правил і статутів навчальних закладів, що створювалися в Одесі. Будучи членом ради Одеського приказу громадського піклування, він багато зробив для розвитку благодійних установ міста. Найбільш тривалою і успішною в Одесі була його робота на посаді редактора газети «Одесский вестник», де він працював протягом 1834–1857 рр. Завдяки наполегливій праці О.Г. Тройницького цей орган офіційної преси перетворився у найпопулярніше і впливове місцеве видання.

У кінці 50-х рр. ХІХ ст. О.Г. Тройницький назавжди покинув Одесу і переїхав до Петербурга. Новим етапом у житті та піком службової кар'єри діяча слід вважати роботу у МВС, де у 1857 р. він був призначений завідувачем справами Статистичного комітету. У 1858 р., за ініціативи О.Г. Тройницького, комітет був перетворений у Центральний статистичний комітет (ЦСК). Він став центром офіційної адміністративної статистики держави і об'єднав всі спеціальні статистичні роботи з підготовки селянської реформи 1861 р. [7]. О.Г. Тройницький взяв участь у важливих дослідженнях, що проводилися ЦСК, метою яких була характеристика стану кріпацького населення. Дослідник зосередив свою увагу на аналізі матеріалів останньої десятої ревізії податного населення Росії, що проводилася після закінчення Кримської війни (1853–1856 рр.). Пророблена вченим робота дозволила одержати ґрунтовні відомості і приблизно прорахувати соціальні і економічні наслідки та результати майбутніх реформ у Росії. Робота О.Г. Тройницького «Крепостное население в России по 10-ой народной переписи» і дотепер є важливою статистичною працею, що розкриває основні кількісні зміни кріпацького селянства перед проведенням реформи.

Значення діяльності ЦСК у роки керівництва О.Г. Тройницького було суттєвим для російської статистики – як наукової, так і практичної. Це виявлялося у вдосконаленні системи адміністративної статистики, організації статистичних робіт на місцях губернськими статистичними комітетами, науковій роботі ЦСК, зокрема, значним обсягом видавничої діяльності.

З 1864 по 1866 рр. О.Г. Тройницький очолював Статистичну раду при МВС. Головною метою діяльності цієї установи було визначено співробітництво з міністерствами та іншими управліннями в роботах з адміністративної статистики, обговорення засобів проведення статистичних робіт і заходів, що стосувалися збирання матеріалів. Статистична Рада була міжвідомчим і методичним органом, який визначав методику збору і обробки статистичних даних та домагався однаковості в підготовці статистичних матеріалів різними відомствами. На засіданнях Ради обговорювалися методи проведення періодичних переписів й інших робіт з адміністративної статистики, що вимагали сприяння і взаємної згоди різних відомств; розглядалися методи уніфікації і обробки статистичних матеріалів; призначалися порядок і форми розробки, видання статистичних відомостей з метою досягнення можливого об'єднання і правильного поділу обов'язків між статистичними установами різних відомств; обговорювалися питання професійної підготовки чиновників для роботи у відомствах адміністративної статистики [11, арк. 5].

Наукову діяльність у МВС О.Г. Тройницький успішно сполучав з державною службою. У 1861 р. він був призначений товаришем міністра внутрішніх справ П.О. Валуєва, діяльність якого неоднозначно оцінювалася сучасниками. У листі в Одесу до молодшого брата М.Г. Тройницького від 20 листопада 1861 р. О.Г. Тройницький писав з приводу свого нового призначення: «Указом 18 ноября я назначен товарищем Министерства внутренних дел, с увольнением от должности члена Главного управления цензуры и, к сожалению моему, заведующего статистическим комитетом ... Не без тревоги принял я это новое высокое назначение: в настоящее время оно и высоко и трудно» [5, с. 234]. Посада товариша (заступника) міністра внутрішніх справ була створена одночасно з заснуванням МВС 8 вересня 1802 р. Але через три роки законодавчо було підтверджено відсутність самостійних обов'язків товариша, натомість він заміщав міністра у Державній Раді та Комітеті міністрів. Роль заступників міністрів посилилася зі вступом на престол Миколая I у 1825 р. Не дивлячись на те, що у 1826 р. в правилах про посаду зазначалося, що «товарищ министра никакой власти не имеет и никаких предписаний от имени своего не дает», він отримав право самостійно скликати нараду і подавати протест імператору у випадку непогодження з міністром у ключових питаннях. Наказом від 9 квітня 1840 р. самостійність товариша міністра внутрішніх справ була знову обмежена. Нові права та обов'язки, що розширювали компетенцію заступника міністра, були законодавчо закріплені після скасування кріпацтва. Зокрема, з 1863 р.

до нього надходили без цензурного розгляду книги та періодичні видання, що видавалися за кордоном.

Як заступник міністра внутрішніх справ О.Г. Тройницький безпосередньо контролював роботу газети «Северная почта» – офіційного видання МВС. Він підтримував зв'язок між редактором видання О.В. Нікітенко і міністром П.О. Валувевим [15, арк. 3]. Газета виходила щоденно з 1862 р. і містила урядові акти, звіти міністра внутрішніх справ, а також статті і переклади.

У 1861 р. О.Г. Тройницький був призначений головою Ради міністра внутрішніх справ, яка була створена у 1811 р. «для рассмотрения дел, требовавших пояснения или изменения законов, выходивших за рамки ведомства одного департамента, спорных, а также дел, предлагавшихся к рассмотрению министром внутренних дел (председателя совета)» [8]. До складу Ради входили директори всіх департаментів і тимчасові члени, що запрошувалися імператором або міністром внутрішніх справ і, на їх думку, були компетентні в питаннях, що розглядалися Радою [9].

У період з 1861 по 1867 рр. у Раду надходили справи, що вимагали пояснення, скасування, виправлення або доповнення законів, розглядалися пропозиції про нові винаходи, видавалися патенти на них (після затвердження їх у Державній Раді). Рада міністра вирішувала питання про придбання в скарбницю або віддачі зі скарбниці казенного майна, розглядала річний кошторис витрат, річні звіти і вимоги сум на потреби всіх департаментів, відала підвищенням у чинах і визначала нагороди по відомству, розглядала скарги на департаменти від службовців і приватних осіб. Рада не мала функцій виконавчої влади. Її рішення підписувалися міністром для виконання у відповідних департаментах або передавалися на розгляд імператорові [11, арк. 5].

У 1863 р. цензурне відомство було переведене з Міністерства народної освіти до Міністерства внутрішніх справ. Таким чином був визначений новий принцип організації цензури в державі. Для роботи над новим цензурним статутом у тому ж році у МВС була створена тимчасова Рада міністра зі справ друкарства. Головою Ради був призначений О.Г. Тройницький, який мав досвід роботи у Одеському цензурному комітеті та Головному управлінні цензури. До її складу увійшли чиновники міністерства та представники науки і літератури (професор Петербурзького університету О.В. Нікітенко, професор університету св. Володимира О.П. Тихомандріцький, барон Н.В. Медем, О.А. Пржецлавський, Н.В. Варадінов та І.О. Гончаров).

Окрім роботи над цензурним статутом в Раді під головуванням О.Г. Тройницького обговорювалися зауваження, внесені її членами про неправильний допуск, на їх думку, до друку статей і творів; складалися на ім'я міністра внутрішніх справ висновки щодо міри стягнень, яким слід піддати періодичні видання за виявлену неблагонадійність їх публікацій, що порушували цензурні постанови. Радою міністра зі справ друкарства

встановлювалася міра відповідальності і види стягнень, яким підлягали цензори за невиконання своїх обов'язків. У компетенцію Ради входив також нагляд за друкарнями і книжковою торгівлею у державі [12, арк. 15]. Робота в Раді велася О.Г. Тройницьким до 1865 р., коли було створено Головне управління зі справ друку, яке взяло на себе завідування справами цензури та друку у Росії.

На посаді товариша міністра внутрішніх справ О.Г. Тройницький неодноразово заміщав міністра П.О. Валуєва під час його відсутності у Державній Раді та Комітеті міністрів [14, с. 302].

У 1865 р. О.Г. Тройницький очолив спеціальну комісію при МВС, яка була створена для розробки заходів щодо організації реєстрації поземельної власності. Земельна реєстрація в Російській імперії у першій половині XIX ст. існувала окремо і проводилася лише з метою оформлення прав на землю. Необхідність введення центральної реєстрації поземельної власності розумілася і гостро відчувалася як у наукових, так і в урядових колах. Однак замість заснування єдиного органа для збору всіх даних про землю до середини XIX ст. була закріплена повна їхня децентралізація, при якій кожне відомство збирало відомості певного характеру. Крім державних органів дані про кількість землі збиралися також земствами в тих губерніях, у яких вони були введені в 1864 р.

До складу комісії увійшли представники різних установ: ЦСК, Міністерства фінансів, юстиції та державної канцелярії. Редактори комітету були направлені у повіті Петербурзької губернії для проведення правильної реєстрації поземельної власності. Комісія, очолювана О.Г. Тройницьким, закінчила свою роботу у 1867 р., надавши до МВС три законопроекти: 1) форми поземельних книг, 2) положення про початкове заповнення книг, 3) правила ведення поземельних книг. Проекти, що ухвалила комісія, не були внесені до Державної Ради і після тривалого листування між міністерствами справа про поземельну реєстрацію була передана у комісію з питань про іпотеки при Міністерстві юстиції. Проте, діяльність комісії щодо організації поземельної реєстрації в 60-х рр. XIX ст. не дала практичних результатів і питання про поземельну статистику залишилося відкритим [13, арк. 21].

О.Г. Тройницький вийшов зі складу МВС 9 березня 1867 р., коли був призначений членом Державної ради. На піку кар'єри державного діяча і вченого «Полное собрание законов Российской империи» розмістило документ про заснування в 1867 р. при Новоросійському університеті стипендії імені Олександра Григоровича Тройницького. Засновниками стипендії виступили колеги та підлеглі О.Г. Тройницького з МВС. Вони клопоталися про дозвіл заснувати на зібрану ними суму «в Новороссийском университете в память служебной деятельности в означенном Министерстве бывшего товарища министра внутренних дел, тайного советника Тройницкого стипендию для православного уроженца Одесского учебного округа с наименованием таковой «стипендией Александра Григорьевича Тройницкого» [16]. Зібрані з цією метою кошти в сумі 2 155 крб. були

переведенні в Одеське казначейство у розпорядження попечителя Одеського учбового округу і переведені в державні відсоткові папери. Цінні папери повинні були зберігатися в державному банку, а відсотки з них призначалися для заснування іменної стипендії [2, с. 53]. Таким чином колишні колеги О.Г. Тройницького виразили йому свою повагу та вдячність за роки співпраці у міністерстві.

Активна наукова та державна діяльність О.Г. Тройницького неодноразово була відзначена керівництвом найвищими російськими нагородами та відзнаками, серед яких найбільш почесні: орден св. Князя Володимира 2-го ступеню (1861 р.), орден Білого Орла (1865 р.), орден Св. Станіслава 1-го ступеню та орден Св. Олександра Невського (1870 р.) [1, арк. 8].

З «Формулярного списку тайного советника Тройницького», який докладно ілюструє кар'єрне сходження чиновника, відомо, що у 1870 р. він входив до комітету, що займався переглядом статутів гімназій та прогімназій, а з 4 березня 1871 р. мав взяти участь у перетворенні навчальних закладів, що знаходилися у відомстві Міністерства народної освіти, але доля відвела державному діячу у столиці недовге життя [1, арк. 5]. О.Г. Тройницький помер в Петербурзі 12 березня 1871 р. [6, арк. 1].

Таким чином, за період служби в МВС О.Г. Тройницький розгорнув активну наукову та державну діяльність. Його робота в міністерстві у пореформений період історії Російської імперії свідчить про те, що він належав до непересічних особистостей та активних діячів наукового та державного життя країни. Через призму висвітлення індивідуального, що пов'язано з життям та діяльністю О.Г. Тройницького, у всій повноті відкривається сучасна йому епоха.

1. Державний архів Одеської області, Ф. 139, Оп. 1, Спр. 28, 30 арк.
2. Об учреждении в Новороссийском университете стипендии имени А.Г. Тройницкого // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. – СПб., 1871. – Т. 1.
5. П.А. Валуев и А.Г. Тройницкий. Из писем А.Г. Тройницкого // Русская старина. – 1899. – Т. 10.
6. РФ ИРЛ (Пушкинский дом), Ф. 265, Оп. 2, Спр. 4746, 1 арк.
7. Полное собрание законов Российской империи (далі - ПСЗ). – Собр. II. – Т. 33. – СПб., 1830. – № 32826.
8. ПСЗ. – Собр. II. – Т. 31. – СПб., 1811. – № 24686.
9. ПСЗ. – Собр. II. – Т. 44. – СПб., 1869. – № 46771.
10. Російський державний історичний архів (далі – РДІА). Ф. 1290, Оп. 3, Спр. 36. (1865).
11. РДІА, Ф. 1281, Оп. 3, Спр. 22-30. (1861-1867), 44 арк.
12. РДІА, Ф. 774, Оп. 1, Спр. 31. (1865), 12 арк.
13. РДІА, Ф. 1290, Оп. 1, Спр. 51. (1867), 21 арк.
14. Сальский Д. Тайный советник Александр Григорьевич Тройницкий // Отчет по Государственному совету за 1871 год. – СПб., 1873. – 402 с.
15. Санкт-Петербургский филиал архива РАН, Ф. 100, Оп. 1, Спр. 409, 6 арк.
16. Стипендия тайного советника Тройницкого // Протоколы заседаний Совета Новороссийского университета. – 1868. – Засед. 17, янв., п. 7.

Article is devoted to the activity of O. G. Troynitsky in the Ministry of Internal Affairs of Russian Empire.